

Medzi národnou literatúrou a komparatistikou

LIBUŠA VAJDOVÁ

Ústav svetovej literatury SAV

Otázky porovnávania literatúr nestoja dnes v popredí, napriek tomu sa k nim literárna veda stále vracia. Už to svedčí o posunoch, ktoré sledujeme okolo seba v najrôznejších oblastiach reflexie o umení, kultúre a spoločnosti. Publikácia, ktorú zostavil D. Tureček pod názvom *Národní literatura a komparatistika* (Host 2009), prichádza veľmi vhod, pretože popiera dosť rozšírený, a najmä módný dojem, že komparatistika zastarala a je odsúdená na zánik. Publikácia tak zaplňa isté prázdne prázdne miesto v českej a slovenskej literárnej vede, kde sa po odoznení systematik z 20. storočia, inšpirovaných D. Ďurišinom (svetová literatúra, centrizmy a pod.), neobjavili ďalšie pokusy syntetizujúceho charakteru. Hoci ona sama neašpiruje na ucelenosť, predsa len nie je zbytočné zistiť, v akej situácii sa kedysi obdivovaná disciplína, hoci trvale v kríze, nachádza.

Zborník je kolektívnou prácou z viacerých hľadísk. Nielen kvôli počtu autorov, ale aj vďaka tomu, že z tradície, na ktorú sa odvoláva, nevypadli ani slovenské mená. Nielenže jedným z prispievateľov je Peter Zajac, ale objavuje sa i meno D. Ďurišina, tak v úvode, ako i v štúdiách, napríklad P. V. Zimu a ďalšieho slovenského odborníka na cudzie literatúry P. Winczera.

Ako píše D. Tureček, cieľom nebolo vymyslieť vyčerpávajúcu odpoveď na otázky súčasnej komparatistiky, ani nájsť jediné riešenie. Ak vezmeme do úvahy, že prvá časť knihy prináša štúdie autorov ako P. Zajac, V. Svatoň, Z. Hrbata, M. Petříček jr., A. Haman alebo J. Fohrmann, vidíme, že riešení je prinajmenej toľko, koľko autorov, ak nie viac. A k tomu treba dodať, že celú druhú a pomerne veľkú časť zaberá preklad dvoch kapitol *Komparatistika* z knihy P. V. Zimu. Tým sa pred nami otvára široký diapazón orientácií, ktoré už svojím spolupostavením naznačujú charakter a smerovanie disciplíny.

Publikácia nesie v angličtine označenie anthology. Pod antológiou si zvyčajne predstavujeme súbor literárnych textov, tu však máme do činenia s antológiou teoretických reflexií a modelov. To presne zodpovedá typu publikácie, v ktorej vedľa seba figurujú výrazné české, slovenské a nemecké osobnosti. Práca má pomerne jasné európske smerovanie, čo bolo pravdepodobne zostavovateľským úmyslom. Dnes by sme však zniesli aj pohľady z inak orientovanej cudziny, ktorá menej vyhovuje bežným predstavám, spôsobom myslenia či chůtkam. Mám na mysli bohatú francúzsku tradíciu porovnávacej literatúry, z ktorej časť sa objavila v krátkej, ale invenčnej štúdii

Z. Hrbatu, ale napríklad aj z americkej komparatistiky, ktorá si tiež pomaly začína uvedomovať svoju odtrhnutosť a izolovanosť jednak od európskej tradície, jednak od ešte širšieho „zvyšku“ sveta. Stačí si pozrieť poslednú (ale aj predposlednú) správu o činnosti ACLA, ktorá vyšla pod názvom *Literárna komparatistika vo veku globalizácie* (Comparative Literature in an Age of Globalization, The Johns Hopkins University Press 2006) a ktorá bola recenzovaná v anglickom čísle časopisu ÚSvL SAV World Literature Studies tohto roku (2009: 1, 73–77).

Problematika, ktorú košatý titul *Národní literatura a komparatistika* predznačuje, je zložitá a komplexná. Nejde v nej primárne ani o budúcnosť komparatistiky, hoci sa tu implicitne objavuje aj tento problém, ani o dejiny komparatistiky, hoci niektoré štúdie ju reflektujú (V. Svatoň: *Pojmy a kontexty komparativního myšlení*, J. Fohrmann: *O významu dvou diferencí* alebo P. V. Zima: *Komparatistika*) a iné sa ňou zoberajú (A. Haman: *Otázky nadnárodní motivace proměn funkčních modelů v české literatuře devatenáctého století*). Všetci zúčastnení autori sa zaoberajú prednostne otázkami teórie, epistemológie, sémantiky pojmov. Samozrejme, problematika vzťahu medzi národným a inoliterárnym je tu prítomná tiež. To napokon tiež úzko súvisí s dejinami literatúry. Od chvíle, keď sa literatúra definovala ako národná, musela zaregistrovať, že podobných entít je viac. Zdá sa, že práve vtedy sa objavila aj literárna komparatistika. Charakter tohto vzťahu predstavoval vždy pálčivý problém komparatistického výskumu a spolu s problémami tzv. komparácie spôsoboval opakujúce sa krízy.

Dnes sme opäť dospeli do štádia, keď sa uvažuje o oprávnenosti a zmysle komparatívnej literárnej vedy. Zdá sa, že tentoraz je to vážne, veď sa vynárajú dokonca tvrdenia o jej „smrti“ (Spivak, Bassnett). Doteraz komparatistika vyviazla zo svojich kríz živá, ale názory na jej budúcnosť sa rôznia. Preto je aj Turečkova publikácia v tejto chvíli taká zaujímavá. Hneď v úvode si kladie dve zásadné otázky:

„1. Jak překonat izolující limit dějin národní literatury, vedoucí v krajních případech ke zkreslení reálné kulturní situace?

2. Jak vestavět do historie národních literatur komparatistický aspekt, vycházející zároveň z reálného recepčního horizontu dané doby?“ (s. 7.)

Turečkove otázky, ktoré sformuloval ako vstup do problematiky, akoby istý druh odpovede už poskytovali. Prvá z nich vychádza z predstavy, že národnoliterárny pohľad obsahuje izolujúci limit, ktorý nakoniec výsledky výskumu mení, ak nie falšuje. A v druhej otázke sa hovorí o vstavovaní komparatistického aspektu do histórie národnej literatúry. Ako vidieť, základným hľadiskom je tu národná literatúra a z nej vychádza v istom zmysle kritický pohľad.

Z hľadiska možných odpovedí sa však úvodné otázky zdajú trochu nejasné. Ak totiž priznávame dejinám národnej literatúry izolujúci limit, ba dokonca možné skresľovanie, nepriamo ju spochybňujeme, otvárame, takže národná literatúra prestáva byť tým, čo si pod týmto pojmom v otázke predstavujeme. Čo je to totiž národná literatúra? Mohla by skutočne existovať iba ako celok limitovaný množstvom limitujúcich faktorov a atribútov ako jazyk, územie, dejiny, etnikum a pod.? To tvrdila národnobuditeľská a romantická koncepcia, platná najmä v druhej polovici 19. storočia v rámci formujúcich sa moderných štátov prevzatá nacionalistickými orientáciami v 20. storočí. Platí to aj dnes?

A druhá otázka ešte problém spresňuje. Možno vôbec vstavať do národnej litera-

túry nejaký porovnávací aspekt? Nie je napríklad samotná národná literatúra takým celkom, ktorý má a vždy mal priestupné hranice? Nie sú izolujúce limity niečím, čo skonštruovala kultúra, inštitúcie a nakoniec aj literárna historiografia s istým cieľom? Nie je zbytočné vnášať komparatistiku tam., kde vždy bola? Možno sa nejavila vždy zreteľne, ale bola. Nežili literatúry od svojho vzniku v jednom spoločnom celku, v rámci ktorého sa do nich dostávali „poznatky“, „ohlasy“ či „ozveny“ z iných krajov, z iných kultúr a literatúr, dokonca z iných jazykov, vždy? Bez ohľadu na to, akými cestami a ako rýchlo či často? Mimoriadne zreteľne na to poukazuje štúdia bohemistu A. Hamana *Otázky nadnárodní motivace proměn funkčních modelů v české literatuře devatenáctého století*, ktorá sa zaoberá národnou literatúrou, českým osvietenstvom a romantizmom a ktorá si všíma prítomnosť cudzích literatúr v českom prostredí ako neodmysliteľnú súčasť diania v národnej literatúre. Táto štúdia analyzuje českú literatúru a predsa nehovorí o ničom inom ako o vzťahu k inému, k tomu, čo bolo považované za cudzie. Ako sme spomenuli, od chvíle vzniku predstavy národa ako celku na základe kritérií ako jazyk, územie, dejiny, alebo ešte skôr, keď sa celky definovali na základe iných daností (obec – miesto, remeslo, náboženstvo a pod.), kultúry vždy vedeli o existencii susedného odlišného a znášali jeho prítomnosť (vojny a konflikty sú tiež prejavom vedomia a koexistencie).

Keď v osemdesiatych rokoch 20. storočia vznikala koncepcia medziliterárnych spoločenstiev v kruhu okolo D. Ďurišina, bola to reakcia na tradičnú komparatistiku a na spôsob jej „komparovania“. P. V. Zima o tom píše: „... klasický typ komparatistiky totiž limity národného modelu nerušil, jen vedle sebe stavěl dvě nebo více řad národních literatur a prováděl selektivní srovnání.“ To bol aj poznatok D. Ďurišina, ktorý odtiaľ pristúpil k analýze genetických kontaktov a typologických súvislostí (podobne ako v tejto štúdii P. V. Zima), aby sa neskôr zameril na spôsob zoskupovania národných literatúr vo svete podľa rôznych kritérií – na medziliterárne spoločenstvá. Už vtedy, pred tridsiatimi rokmi, bolo jasné, že národné literatúry sa v spoločenstvách miešajú a vzájomne prestupujú. Ďurišin nikdy neakceptoval kultúrne a spoločenské aspekty ako súčasť výskumu literatúry, čo bolo v tej dobe ochranným manévrom, a literatúru vnímal ako národnú, ale aj tak sa práve tu nachádza zárodok súvislého a „bezbariérového“ skúmania literatúr naprieč limitami národných literatúr. Toto dnes jednoducho pôsobiace zistenie bolo výsledkom zmeny optiky tradičnej komparatistiky a vyjadrovalo spôsob koexistencie literatúr v celku medziliterárneho spoločenstva. Ako pars pro toto sa spomínajú ideologicky prepojené spoločenstvá socialistických literatúr, v ktorých kolovala literatúra nútene. Neboli však ani prvé, ani jediné, naopak, Ďurišin rozoznával aj inak, jazykovo motivované spoločenstvá, napríklad spoločenstvá anglickej a americkej literatúry alebo Indie, podobne španielskej a portugalskej literatúry a južnej Ameriky alebo v rámci Európy rumunskej a francúzskej literatúry atď.

Poznanie trvalej priestupnosti hraníc národných literatúr nebolo abstraktné, pretože vychádzalo z veľmi konkrétnych podôb života literatúr v praxi. Ak knihy z rôznych literatúr môžu ležať vedľa seba na pulkoch kníkupectiev, v knižniciach, na nočných stolíkoch, ako by potom mali existovať v recepcii, v predstavách čitateľov a spisovateľov? Oddelene podľa národných literatúr? Nuž áno, ak chce čitateľ upozorniť, že v takej a takej literatúre sa píše o niečom inom ako v inej. Ale robí to čitateľ vždy

a automaticky? Nie, iba s istým cieľom a zámerne. A do akej miery je to určujúce? Veď rovnaký postup uplatňuje aj pri diferenciacii autora od autora alebo žánru od žánru. V pamäti nie sú knihy rozdelené po poličkách podľa národností, ale podľa celkom iných kritérií, veľmi často emocionálnych. Ak ide o príbehy, stoja tu jeden vedľa druhého, dokonca niekedy aj v tom prípade, ak ich čitateľ číta v rôznych jazykoch. Podobne ako repertoár v divadle alebo v kine.

Ale aj pre spisovateľa je literatúra kontinuum, rozčlenené úplne inak ako národnými celkami. Tých „iných“ limitov a hraníc je veľa, sú hodnotové, časové, ideové. Skutočne národnoliterárne limity sa prejavujú, obávam sa, iba v prácach literárnych historikov. Celkom prirodzene, veď sú odborníci na istý vyčlenený celok, ktorý si vlastnou prácou abstrahujú a usporadúvajú. Proti tomuto postupu nemožno nič namietat. Jediné, čo si treba uvedomiť, je, že je abstraktný, vykonštruovaný, určený špeciálnym recepčným účelom a že zodpovedá cielenému pohľadu na literatúru. V literárnom a v kultúrnom živote to vyzerá úplne inak. Tam literárne diela rôznych žánrov, autorov, literatúr existujú vedľa seba a navzájom viac či menej do seba zasahujú.

Vezmime si ako príklad chronologický slovník istej literatúry. Pod určitým dátumom (povedzme 10. marca 1732) sa vedľa seba bez hodnotových zreteľov objavujú najrôznejšie žánre a udalosti: diela, manifesty, články, vyjadrenia, úmrtia, knihy, narodenia, kritiky, stretnutia, ceny, spory a občas aj preklady. Keby sme položili vedľa seba podobné slovníky aspoň dvoch-troch susediacich národných literatúr a zmiešali by sme udalosti a realizácie z jediného dátumu, mali by sme pred sebou obraz literárneho života, diania v kúsku sveta a súčasne obraz, ako vyzerá národná literatúra – zmes. Je zaujímavé, že aj táto zmes je zmysluplná, pretože všetko, čo sa v istom momente prejaví, má medzi sebou istý druh súvisu. A to vrátane minulosti, a ako tvrdí P. Zajac, aj budúcnosti. Možno si tento súvis uvedomíme až neskôr, možno ho už nikto neobjasní, ale je tu a z času na čas sa ukážu jeho podoby. Preto každá národná literatúra, dokonca aj ak si ju vyabstrahujeme, obsahuje v sebe množstvo inoliterárnych diel a udalostí z iných priestorov, asociácií s minulosťou a inými priestormi a ich jazykmi. Komparatívny aspekt netreba do národnej literatúry vkladať, pretože v nej je. Iba nám, literárnym historikom obmedzeným na jednu či dve, či hoci aj tri literatúry, sa zdá, že nie je. Je to komplexný, živý dej, ktorý existoval ako zmiešaný vždy, prirodzene, s rôznou mierou intenzity. Obmedziť ho totiž dokážu iba vzdialenosti a možnosti šírenia (médiá). A ak si ho začneme všímať, vynoria sa pred nami aj indikátory recepčného horizontu. Aj o nich veľmi štruktúrovane pojednáva štúdia P. V. Zimu, keď národný jazyk charakterizuje ako neexistujúci sám osebe, ale iba ako spolupôsobiaci celok rôznych, stále sa meniacich sociolektov, ktorých recepčné horizonty sú v jedinom momente rôzne.

Doteraz sme hovorili o neoddeliteľnosti cudzích literatúr a národnej literatúry. Pri štúdiu literatúry vždy dochádza k ich implicitnému porovnávaniu (implicitnej komparatistike, ako to nazval V. Svatoň). Ako však ukázala spomínaná správa o činnosti ACLA, vzniká pocit, že by bolo dobré určiť, čo literárnovedná komparatistika vlastne je. Tento trend neplatí iba pre ňu, rovnako sa to prejavuje aj v iných oblastiach literárnej vedy, napríklad pomerne výrazne v translatológii. Svedčia o tom aj ďalšie štúdie z Turečkovej publikácie.

Podnetnosť komparatívneho výskumu sa podľa V. Svatoňa prejavuje najmä v ob-

lasti literárnovedných pojmov. Pojem a predstavu národnej literatúry spochybnili zmeny tradičných predstáv literárnej vedy o literatúre a umení v novoveku. Obmedzil a zrelativizoval sa aj význam miesta a dejinného času, dvoch základných kritérií národného poňatia literatúry. Predmet komparatistiky preto Svatoň vidí v štúdiu limitov a hraníc napríklad medzi kontextmi kultúrnych svetov a mysliteľských systémov, medzi pojmami empirického výskumu, ktoré sú historické a skúsenostne podmienené, a univerzálnymi kategóriami (s. 32). Kde tie hranice však sú? Vo vnútri národnej literatúry, ako by naznačovala spomenutá Turečkova otázka? Svatoň sa podobne ako ďalší nazdáva, že v súčasnosti hranice neprechádzajú medzi priestormi a komunitami, ale uprostred nich, a dokonca uprostred individua. Všimnime si, ako charakterizuje globalizáciu. Vôbec nie ako mocenskú silu v politickom alebo ekonomickom zmysle, ale ako reštrukturačný moment – ako tesnú koexistenciu a „vzájomné trenie“ odlišných kultúrnych celkov (s. 29). Vidíme, že jeho pohľad mieri k topológii v rôznych, predovšetkým pojmových kontextoch.

Je zaujímavé, že napriek rôznorodosti východísk a optiky nie sú riešenia ďalších autorov radikálne rozdielne. Všetky oslabujú dichotomickosť myslenia, niektorí ako Z. Hrbata dokonca explicitne (s. 59). To je veľmi optimistická črta súčasného myslenia, ibaže, ako sa zdá, obmedzená na stredoeurópsku oblasť, pretože vo svete dvojpólovosť v komparatistike bujnie rozvíjaním teórií moci a násilia. Z. Hrbata vidí predmet komparatistiky v štúdiu inakosti v rámci dialógu relačných diferencií, v štúdiu univerzálií imaginárna, v geografickom zábere literárneho diania, v prepojení literárnych textov a kultúry, v spojení komparatistiky s kultúrnou antropológiou alebo s históriou (s. 58). Tento prístup jasne vyplýva z jeho vlastných prác, napríklad z monografie *Romantismus a romantismy*, ktorú napísal spolu s M. Procházkom (2005).

Hranice a limity predstavujú zrejme jeden z najaktuálnejších problémov komparatistiky. M. Petříček jr. sa nimi zaoberá tiež, najmä v zmysle ich transgresie, ktorá dala vznik interdisciplinarite, intertextovosti alebo intermedialite. Ako filozof sa nazdáva, že literárna veda dnes predstavuje podnety aj pre filozofiu (podobný názor vyslovil aj R. Rorty v už spomenutej publikácii, správe ACLA, 2006, s. 63). Petříček vidí, že pozornosť literárnej vedy sa síce presúva od centra k okraju, ale mala by pokračovať ďalej nielen v kultúrnom alebo geografickom zmysle, ale aj v zmysle topológie, ako s ňou pracuje Michel Serres, to znamená až k novému typu hermeneutiky.

Všimnime si, ako invenčne Petříček pracuje aj so staršími pojmami, napríklad s pojmom pole. Tento pojem nesie v sebe stopy svojho pôvodu, mám na mysli predovšetkým marxistické chápanie P. Bourdieua, ktorý ho spájal s aktivitami rôznych typov kapitálu. Ako sa však zdá, je to natoľko výstižný a pružný pojem, že znesie použitie v rôznorodých podmienkach. Petříček ho aplikuje v teórii morfofenetických polí a v pojme rezonancie a rezonančného poľa. Český filozof vychádza z predpokladu, že literárne javy sú predmety, organizované vo vzájomných vzťahoch v rámci morfofenetických polí, od ktorých ich nemožno oddeliť. Pole spôsobuje previazanosť jednotlivých predmetov, jeho prvkov s ním i medzi nimi. Napokon, táto závislosť sa objavila už v Bourdieuovej koncepcii poľa. Zaujímavý je aj pojem rezonancie, ktorý autor s pojmom pole spája. Rezonančné pole je aktuálny stav pamäti morfofenetického poľa, pričom rezonancia, obrazne povedané, predstavuje pamäť, inými slovami morfofenetickú prítomnosť minulého. Na tomto mieste (s. 52–53) sa odvoláva na kog-

nitivistické teórie M. Turnera a G. Lakoffa, pre ktorých je literatúra neoddeliteľná od poznávania. Úlohu komparatistiky vidí, podobne ako oni, v poznávaní aj prostredníctvom literatúry. V rámci intertextovosti, ktorej podoby sledujú aj iné teórie, napríklad teória sietí, uzlov a dispozitív by mala komparatistika hľadať náznaky vzťahov a reagovať na ne, čiže rekonštruovať meniace sa polia, poukazujúc na spôsoby a dynamiku medzi predmetmi. V tom je možnosť jej prežitia.

Ak to porovnáme s myslením Z. Hrbatu, zisťujeme, že nie sú od seba tak ďaleko. Z. Hrbata tiež navrhuje hľadať a objavovať nielen dva porovnávané prvky, ale pokúsiť sa „počítať s opomíjeným alebo vylučovaným ‚tretím‘, jak to dělá Michel Serres“ (s. 63). Pritom tu samozrejme nejde o ono klasické tertium comparationis, po ktorom volá napríklad Haun Saussy v citovanej správe ACLA, ale o spomínané pole, kontext, prítomný, minulý a budúci, v ktorom literárne diela a ich autori žijú.

Je príznačné, že Petříček vťahuje do svojho myslenia závery amerických kognitivistov, ktorí sa v klasickej literárnej vede často ocitajú v pozícii odsúdencov až nevzdelancov. Je to zo strany literárnej vedy chyba a krátkozrakosť, pretože hoci americkým kognitivistom iste všeličo možno vyčítať, prišli s významným objavom, dôležitým najmä pre súčasné myslenie o literatúre, ktoré sa bráni pred tlakom tzv. exaktných vied. Ako som už viackrát spomenula najmä v translatologických úvahách o pragmatike prekladu, Lakoff a Turner vo svojich dielach ukázali, že literatúra a jej výrazové prostriedky ako obraznosť sú základnou metódou a cestou poznávania. Poznávanie nie je totiž najskôr abstraktné a potom obrazne stvárnené literatúrou, ale presne naopak, vychádza z predstáv, z obrazov, z prirovnaní, a až potom prechádza procesom abstrakcie. Pre translatológiu to napríklad znamená, že je kontraproduktívne radikálne rozlišovať medzi literárnym a odborným prekladom, pretože odborný text je tiež založený, ako každé poznávanie, na obraznom myslení a pomenovaní. Táto obraznosť je v ňom zakódovaná v petrifikovanej forme, takže dnes ju na prvý pohľad vôbec nevidno. Pre literárnu vedu to znamená, že scientistický prístup rovnako ako ľudské myslenie a poznávanie sa začína predstavami, obrazmi, ako Lakoff a Turner vravia – metaforami. Pohľad do dejín exaktných vied v knihe *Laboratory Life. The Construction of Scientific Facts*. na to presvedčivo poukázal (B. Latour, S. Woolgar, Život v laboratóriu. Konštruovanie vedeckých faktov. Sage 1979).

Medzi národným a inoliterárnym, ako i medzi dejinami literatúry a teoretickým hľadaním sa pohybuje aj štúdia P. Zajaca *Národná a stredoeurópska literatúra ako súčasť stredoeurópskej kultúrnej pamäti*. Podstatný je však Zajacov prístup, založený na nejednofarebnom videní, hľadajúci zmožnosť aspektov a foriem na každej rovine výskumu literatúry. Predpona poly, ktorú Zajac takmer barokovo využíva v pojmoch polyfunkčnosť, polyfokalita, polyperspektívnosť, polychrónnosť a polyteritorialita, je zameraná na zachytenie interferenčnej povahy literárnych javov v celých dejinách literatúry (s. 35). Zajac stavia model národnej literatúry ako synoptickú mapu (s. 34), čiže predstavu priestoru, kde prebiehajú procesy, „v ktorých vznikajú medzi jednotlivými pohybmi vzťahy v rámci spoločného poľa, dochádza k ich prelínaniu“ (s. 35). Tento model opäť prináša zemepisné aspekty, uvedené v iných štúdiách pojmom topológie či topografie, a znovu sa ním dostávame k vzťahom v rámci spoločného poľa, k dotykom a prienikom (dynamické vzťahovanie) (s. 35).

Príklon k zmene v ponímaní miesta, priestoru, možno i kontextu zobrazeného

oným „tretím“ v Hrbatovej úvahe a prejavujúceho sa takmer vo všetkých štúdiách, je dnes typickou črtou európskych komparatistických štúdií a tiež myslenia v ICLA. Spoločnou črtou je aj ochota zamýšľať sa nad iným ponímaním národnej literatúry, jej rozširovaním metodologicky, a nie extenzívne faktografickým materiálom. Zajac vo svojej štúdií reflektuje niektoré komparatistické práce, ktoré vznikli v rámci ICLA, napríklad viacdielne kolektívne dielo *Dejiny literárnych kultúr východostrednej Európy. Spojenia a trhliny v 19. a 20. storočí* (History of the Literary Cultures od East-Central Europe. Junctures and Disjunctures in the 19th and 20th Centuries), ktoré zostavili a spoluvytvorili M. Cornis-Pope a J. Neubauer (pozri recenziu diela v tomto čísle WLS, s. 89). Považuje síce ich prístup za aditívny, o čom by sa dalo diskutovať, ale podstatné je, že komparatistika sa tak dostáva na rovinu pojmov, metodológií, prístupov, orientovaných smerom k odlišnému chápaniu miesta (Svatoň), priestoru, prepájaní a miest prepojení, dynamických zmien – uzlov, poľa a sietí (Petříček, Zajac).

To je veľmi dôležité, pretože miesto, krajina, teritórium a ich ohraničovanie patriť vždy k základným argumentom určovania národných literatúr. Ak dokážeme priestor, jeho previazanosť a organizáciu vidieť inak, môžeme dúfať, že porovnávanie sa nebude obmedzovať na paralelné spolupostavenie dvoch či viacerých javov. Ak sa dnes pokúšajú niektorí autori nájsť a porovnať nesúmerateľné javy, ktoré nikdy nemali nič spoločné (pozri aj spomínanú správu ACLA, 2006), záleží opäť iba na mieste, na poli, do akého toto porovnanie postavia. Ako ukazujú viaceré štúdie, priestor či pole zďaleka nie sú iba zemepisné alebo kultúrne, ale sémantické či hermeneutické pojmy. A okrem toho treba pripomenúť, že dnešné pole je v skutočnosti globálne, a tak sa aj malej časti ten veľký zvyšok prirodzene dotýka.

V tejto súvislosti je zaujímavé aj to, že s pojmami kontakty a typológia, ktoré sa vyskytujú v tradične zameraných komparatistických prácach, prakticky žiadny z autorov nepracuje. Okrem P. V. Zimu, ktorého dve preložené kapitoly síce otázky typologického a genetického porovnávania otvárajú, ale v rámci systematického záberu komparatistického výskumu.

Kde sa však ocitla reflexia kulturologických prístupov? Akoby v zborníku nebolo ani stopy po tzv. cultural studies, ktoré v západných komparatistikách takmer prevládajú. Niet ani zmienky o tom, ako kultúrne štúdie zavliekli komparatistiku do politických a ideologických konfliktov, z ktorých sa nielen štúdium literatúry, ale existencia literatúry vôbec úplne vytratila. Inými slovami, nikto z komparatistov nevyzýva na návrat k literárnosti a neobhaja literárnosť ako podstatu porovnávacieho štúdia literatúry, čo sa napríklad v spomínanej správe americkej komparatistiky považovalo za jednu z ciest návratu k predmetu komparatistiky a za jej záchranu (Haun Saussy). Na druhej strane, P. V. Zima už pred časom vydal prácu aj na túto tému – ide o dielo *Porovnávacie vedy: interdisciplinarita a interkulturalita v komparatistikách* (Vergleichende Wissenschaften: Interdisziplinarität und Interkulturalität in den Komparatistiken, 2000). To znamená, že do Turečkovho zborníka sa kulturológia nedostala len náhodou (alebo zámerne?).

Nechcem tvrdiť, že by mi tieto aspekty príliš chýbali. Na druhej strane, štúdiá kultúrneho kontextu sa dnes nachádzajú prakticky vo všetkých oblastiach myslenia o literatúre a umení. Napríklad vo výskume krajiny vo výtvarnom umení, v literatúre

a v realite alebo vo výskume tlmočenia v translatológii a pod. Tak si len môžem položiť otázku, či skutočne tento spôsob myslenia do strednej Európy ešte nedorazil, alebo sa mu autori už zámerne nevenujú.

Na záver treba povedať, že práce D. Turečka sú dnes široko známe z titulov ako napríklad *Hľadání literárních dějín*, ktorú napísal spolu s V. Papouškom, a *Hľadání literárních dějín v diskusi*, ktorá je akoby voľným pokračovaním. Tá prvá z nich je zaujímavá tým, ako rieši problém historicity, hoci kontextu cudzích literatúr sa explicitne nedotýka, a tá druhá predovšetkým ako žáner. Ide totiž o záznam diskusie z literárnovedného kolokvia (22.–23. september 2005, České Budějovice) na tému romantizmu, ktorého príspevky boli nahraté, prepísané a takto publikované.

Tento spôsob zverejnenia materiálov z vedeckého stretnutia dokazuje, že sa mení nielen obsah štúdia literatúry, ale aj jej výrazové podoby, čiže žánre literárnej vedy. Exaktnosť alebo násilná exaktizácia, podobne ako pozitivizmus, sú zrejme na ústupe. Záznam ústne prejavovaných názorov je prínosný preto, lebo dokáže upozorniť na dynamiku, asociatívnosť a procesualnosť myslenia tak, ako to upravený a často zámerne scientizovaný text nemôže dokázať. Spomeňme si na zaužívané spôsoby literárnovedného vyjadrovania – dlhé vety, rozvíjané množstvom prívlastkov, nespracované terminologické prenosy z cudzích jazykov, ťažkopádne konštrukcie, pôsobiace vedecky, strach z jasnosti, prístavky a prechodníky, ktoré umelo udržiavajú text v statickom a v pasívnom stave. Presne tak, ako vyzerá moja veta. Kruh autorov okolo D. Turečka a V. Papouška prejavil týmto spôsobom rovnakú odvahu v literárnej historiografii, ako teraz, najnovšie, v jasnom otvorení otázky aktuálnosti národnej literatúry a komparatistiky.

PhDr. Libuša Vajdová, CSc.
Ústav svetovej literatúry SAV
Konventná 13
813 64 Bratislava
lvajdova@chello.cz